

lós vezetésével (I/16. kép). A rajziskolát a főiskola növendékein kívül elsősorban az iparostanoncok látogatták, akiket Révai vásár- és ünnepnapokon délelőtt és délután két-két órában tanított rajzolni.³³

A Debreceni Református Kollégium diákjai már az 1780-as években tanultak rézmetszést. Karacs Ferenc iskolai használatra geometriai ábrák metszet-sorozatát készítette el, s az 1800-as években Eröss Gábor és Eröss János vezetésével a diákok is részt vettek az iskolai földrajzi atlaszok metszésében, illetve a természetrajzi tankönyvek illusztrálásában. Az 1813-ban létrehozott városi rajziskolában Kiss Sámuel, 1819-től pedig Beregszászi Pál oktatta a rajzot. Az inasok és iparoslegények mellett a református kollégium és a piarista gimnázium tanulói is látogatták az iskolát, ahol építészeti, katonai és ipari alaprajzok készítését, illetve szabadkézi rajzot tanítottak.

Pyrker János László egri érsekké való kinevezése után, 1827-ben megalapította az egri városi rajziskolát, hogy elősegítse az iparostanoncok szakmai képzését.³⁴ Joó János, a rajziskola tanára egy 1841-ben megjelentetett, a művészeti oktatással is foglalkozó könyvében³⁵ a hazai rajziskolák fogyatékságai között említette a mintalapok és gipszöntvények hiányát. A hazai középfokú szak- és rajzoktatásban fontos szerepet vállalt az 1846-ban megnyíló pesti királyi József Ipartanoda, melynek terveit a Helytartótanács kérésére 1841-ben báró Mednyánszky Alajos, az országgyűlés tanügyi bizottságának elnöke dolgozta ki.³⁶ Mednyánszky olyan reáltanodák felállítását szorgalmazta, melyek befejezésekor a tanulók az egyetemen vagy az ipariskolában (schola industrialis) tanulhatnak tovább. A József nádor hivatalba lépésének ötvenedik évfordulója alkalmából megnyíló ipartanoda feladata a reáltudományok művelése, illetve magyar ipari szakemberek képzése volt.

Az állam vagy a városok által fenntartott rajziskolák mellett magánkezdeményezésű rajzoktatás is folyt. A nemesek gyermekeit külföldi származású vagy a bécsi akadémián végzett magyar művészek tanították rajzolni, s a vagyonosabb polgárok is elküldték gyermekeiket a művészek műtermeiben tartott magánórákra. A sajtóban megjelent hirdetések szerint néhány képzőművész és rajztanár hiva-

tásszerűen vállalt rajz- és festésoktatást, s némelyikük kisebb magániskolát is létrehozott. Ezekben a hangsúlyt többnyire nem a gyakorlati célú iparrajz oktatására, hanem – a hazai akadémiai képzés hiányát pótlandó – a képzőművészetben tehetséges fiatalok kiművelésére helyezték. 1797-ben Vogel Eszter Pesten létrehozandó lánynevelő intézetében „az Akadémiai Original' formák' szerént való” festést és rajzolást akart tanítani,³⁷ Landau Lénárd festő és rajzprofesszor az 1820-as évek végén pesti figura-rajzó és szobrászati iskoláját hirdeti. Az Orczy család támogatásával meginduló iskolában – hangsúlyozza a művész – az érdeklődők antik műalkotásokról készült gipszmásolatok utáni rajzot, portréfestést és szobrászatot tanulnak.³⁸ Barabás Miklós festő 1844-ben nyitotta meg rajz- és festőiskoláját. A magániskolák közül a legjelentősebb – mint látni fogjuk – Marastoni Jakab festőiskolája volt.

A bécsi Képzőművészeti Akadémia szervezete 1850-ig

A hazai művészképzésben – a 18. századhoz hasonlóan – Bécs központi szerepe a 19. század első felében is meghatározó volt.³⁹ Az Osztrák Birodalom s benne a Magyar Királyság alattvalóinak felsőbb művészeti képzésére a bécsi Képzőművészeti Akadémia szolgált.⁴⁰ Összmonarchiai intézményi jellegét hangsúlyozta például Wenzel Anton Kaunitz-Rietberg kancellár tanácsadójának, Joseph von Spergesnek 1788-ban az államkancellárhoz intézett beadványa, mely szerint az akadémiának „egyesítenie kell a Monarchia összes német és magyar kiemelkedő festőjét és szobrászát”.⁴¹ A bécsi akadémia magánalapítású elődje 1751-től működött császári intézményként (Hofakademie), majd 1772-től, fokozatos reformokon keresztül, főként Sperges előkészítő munkálatai és Kaunitz-Rietberg szándékai alapján a „képzőművészetek egyesített akadémiájává” (Vereinigte Akademie der bildenden Künste) alakult át.⁴² Bár az átalakulás az alapvetően Gerard van Swietennek, a felvilágosult művelődéspolitikai úttörőjének elképzelése nyomán 1752-től megvalósított egyetemi reformokkal függött össze,⁴³ az akadémia ügyeiben Kaunitz-Rietberg befolyása

érvényesült.⁴⁴ Az államkancellár elérte, hogy az akadémia fenntartására külön alap (Fond zur Beförderung der Bildenden Künste) szolgáljon, s annak léte ne függjön az oktatási intézmények számára Mária Terézia idején létrehozott, a feloszlatott jezsuita rend vagyonából és más forrásokból származó Tanulmányi Alaptól.⁴⁵

Az intézmény új státútumát Kaunitz-Rietberg Mária Teréziának nyújtotta be 1773-ban. E szerint a festőakadémiával egyesíteni kell több művészeti oktatást folytató intézetet és iskolát, így a vésnök- és metszőakadémia (Kupferstecher-, Gravier- und Bossierakademie) mellett az építészek képzését végző Baukunstschulét is. A megreformált akadémián öt iskolát alakítottak ki: a festő- és szobrásziskolát a hozzá csatlakozó elemi történelmi rajzképzéssel; a rézmetsző; a szobrászati; a metsző és éremvéső; végül pedig az építészeti iskolát. A státútum kihirdetésére nem került sor, noha hatályosnak tekintették azt, az átalakulás pedig II. József idején is folytatódott. A festő- és szobrásziskolában melléktárgyakként oktatták a történelmi-, a tájkép-, a virág- és az állatfestészetet. 1783-ban II. József elrendelte, hogy a céhek addigi képzési monopóliuma is az akadémiához kerüljön, s 1786-tól új részlegként az akadémiához csatolták a „manufaktúra-rajziskolát” is.⁴⁶ 1783-tól az akadémia alá rendelték a birodalom egészében az elemi rajzoktatást az összes alapfokú normál és főiskolában, amelynek eredménye Magyarországon a szélesebb körű rajzoktatás bevezetése és az iparosképzés fejlődése volt.⁴⁷

Az egyesített akadémiai oktatás megteremtésének nemcsak a felvilágosult abszolutizmusnak az állampolgárok nevelésével kapcsolatos felfogása volt az alapja, hanem az állami merkantilizmus igényei is indokolták. Az iparos- és művészoktatás összefüggése az iparfejlesztéssel Európa-szerte az akadémiák alapításának fontos mozzanata volt. A bécsi akadémiát a magyarországi művésznövendékek mellett mesterképzés céljából iparostanoncok is felkeresték. A hallgatók harminc százaléka tanult a festészeti és szobrászati kurzusokon, s magas volt az építész-hallgatók száma is.⁴⁸ A növendékek közül legtöbben Pest-Budáról jöttek. A vésnöki és kispasztikai iskolába kevesen iratkoztak be, köztük volt Ferenczy István is. A Bécsben tanuló diákok összetételében

a polgári, vállalkozói rétegek, a kereskedők és a hivatalnokok gyermekeinek aránya túlsúlyban volt a nemesi származásúakkal szemben.

II. József uralkodása óta a tanügyi kérdéseket egyfajta birodalmi autarkia és elzárkózás jellemezte, amely az akadémiai oktatás terén is érvényesült: a tanulók külföldi intézetekbe történő áramlását megakadályozandó nem csupán az alapoktatás intézményei épültek ki a birodalomban, hanem a magas fokú művészképzése is.

A bécsi Képzőművészeti Akadémia Kaunitz-Rietberg idejétől kezdve közvetlenül az államkancellár felügyelete alá tartozott (Protector), aki e funkciójában a császárt helyettesítette. Az akadémia ügyeivel az uralkodó által kinevezett elnök (Präsident) – magas rangú hivatalnok – foglalkozott, míg az intézményt a művészek köréből választott igazgató (Rector, Director) irányította. Bár a működést érintő döntések az udvari adminisztráció szintjén születtek, a 18. század utolsó harmadában megalakult egy, az akadémia tagjaiból álló testület, az Akadémiai Tanács, mely titkos szavazással döntött az új tagok felvételéről.⁴⁹ Nem csupán a társadalmi helyzet – „akadémiai festő, szobrász, építész” – miatt volt jelentősége az Akadémiai Tanács sajátos autonómiájának, hanem azok miatt a különleges jogok és kötelezettségek miatt is, amelyek a tagsággal jártak. Miután II. József 1783-ban a céhekben folyó mesterképzést is az akadémia alá rendelte, a tagok mentesültek a céhes kötöttségek és a városi bíraskodás alól, adókedvezményekben részesültek, s előnyt élveztek a professzori és rajztanári kinevezéseknél. Annak ellenére, hogy az akadémiai oktatás központjában kezdettől fogva a történelmi műfajok álltak, akadémiai taggá nem csupán történelmi festő vagy szobrász válhatott. Az archívumok felsorolásaiiban a festő, szobrász, építész vagy „történelmi festő” megjelölés mellett megtalálhatók virág-, táj- és portréfestők, miniatűr képek festői, pasztellisták, sőt udvari hízműmesterek, gemmametszők és a különböző sokszorosító műfajok képviselői is.

1812-ben a festő- és szobrásziskolába beolvasztották a metszőket, s így négy iskola alakult ki: a festők, szobrászok, rézmetszők iskolája külön igazgató vezetésével, az építésziskola, az éremvéső, valamint az alkalmazott rajzművészeti iskola (Ma-

1/5 ■ Schallhas Károly Fülöp: *Tájkép gázlóval*, 1793

nufakturschule) egy-egy direktor igazgatásával. Az intézmény autonómiáját erősítő szervezeti változások keretében I. (II.) Ferenc császár – a Klemens Wenzel Lothar von Metternich által benyújtott új statútum keretében – az akadémiát a nemzet művészeti hatóságává (Kunstbehörde der Nation) emelte, amely az akadémia elnökéből, titkárából és előadójából, illetve magából az Akadémiai Tanácsból állt.⁵⁰ Ez a funkciója 1850-ig állt fenn, amikor az intézmény a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe került.⁵¹

Az Akadémiai Tanács döntött a díjakról és az állami ösztöndíjakról. 1772 és 1794 között a legmagasabb díjnak az udvari érem (Hofpreis, Großer Preis) számított. A Paul Anton von Gundel által 1772-ben alapított díj különböző műfajokban jeleskedő hat tanuló évenkénti kitüntetésére adott lehetőséget. A bécsi akadémia működésében változást jelentett, hogy a Lombard-Velencei Királyság megalakulásá-

val (1815) a velencei, milánói és bolognai művészeti akadémiák is az osztrák államigazgatás fennhatósága alá kerültek. Heinrich Friedrich Füger memorandumot nyújtott be egy összmonarchiai művészeti akadémia létesítésére, de ez nem valósult meg, ahogy az Osztrák Birodalom „testvérakadémiáinak” szorosabb összevonására irányuló, 1815 és 1848 közötti kísérletek is sikertelenek maradtak.⁵²

Magyarországon a 19. század első felében az akadémia „császári és királyi” intézményi jellege érvényesült, vagyis a növendékek felvételénél nem jelentett külön szempontot a származás helye, ahogy az anyanyelv és a vallás sem.⁵³ A bécsi Képzőművészeti Akadémia matrikulái 1790 és 1850 között mintegy 3200 Magyarországról származó személyt regisztráltak. A 19. század első felében az újabb kutatások szerint – a születési helyek és a nevek alapján ítélve – közülük a magyarok létszáma volt a legmagasabb.⁵⁴ Néhány magyarországi származású művész

az akadémiai tagságot is elnyerte, 1790-ben például a pozsonyi születésű Schallhas Károly Fülöp (I/5. kép) Salomon Gessner idilljének témájában festett tájképével. Joseph Daniel Böhm (Böhm József Dániel), Hild József és idősebb Markó Károly (I/6. kép) 1836-ban nyerte el az akadémiai tagságot, miután Metternich javaslatára az intézmény státútumát kiegészítették a külföldi vagy meghívott tagság intézményével.⁵⁵ Ez a dátum jelzi a „nyitás” politikájának érvényesülését a bécsi akadémián. A szabadságharc után, az abszolutizmus légkörében jelentősen csökkent a bécsi Képzőművészeti Akadémiát felkereső magyar hallgatók száma, de a kiegyezésig még mindig meghaladta a német művészképzőket, a düsseldorfi, a müncheni⁵⁶ és a berlini akadémiát felkeresők arányát. 1849–1867 között 53 magyar hallgató látogatta a német városok művészeti intézményeit.⁵⁷

Az akadémiai képzés iránya és módszerei, ösztöndíjak és tanulmányutak

Az 1772-ben megreformált bécsi Vereinigte Akademie der bildenden Künste tanmenete sok vonatkozásban a párizsi akadémiaét követte. A képzés alapja Bécsben is a rajzoktatás volt,⁵⁸ melynek három szintje épült egymásra: az elemi rajz, amely metszet- vagy rajzelőképek másolását jelentette, az antik szobrok, illetve gipszmásolataik, végül pedig az élő modell utáni rajz. A másolandó rajzokat az akadémia professzorai készítették, elsőként Jacob van Schuppen, az akadémia alapítója, aki párizsi tanulmányainak anyagából is hozott rajzokat. Ezek készítése, illetve metszetek beszerzése később is a professzorok feladata volt.⁵⁹ Műfaji szempontból a legfontosabbnak a „nagy művészetnek” tekintett

I/6 ■ Idősebb Markó Károly: *Olasz táj*, 1838

